

VERKENNING

Bijbelvertalen: al doende leert men

Ria Kuijper

Dit artikel gaat over de vertaalmethode van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), die eind oktober 2004 in de boekhandel zal liggen. De eerstvolgende generale synode van de Gereformeerde Kerken zal besluiten of deze vertaling zal worden ‘vrijgegeven’ voor gebruik in de erediensten, als alternatief voor de twee vertalingen die nu officieel zijn toegelaten: de Statenvertaling van 1637 en de ‘Nieuwe Vertaling’ van het Nederlands Bijbelgenootschap uit 1951 (NBG '51). Eerst schets ik de ontwikkelingen op het gebied van het bijbelvertalen in de afgelopen halve eeuw, en hun invloed op de NBV. Daarna vertel ik iets over de NBV zelf.

Woord voor woord

We zijn in onze kerken gewend aan de ‘Nieuwe Vertaling’ uit 1951. Dat is een *formeel-equivalente* vertaling, dat wil zeggen: een vertaling die de originele (Hebreeuwse of Griekse) tekst woord voor woord volgt, maar zich daarbij wel aanpast aan de Nederlandse grammatica. Dit levert een merkwaardig Nederlands op, waar de brontaal nog doorheen klinkt: ‘Hij maakte zich op en ging...’; ‘Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u...’ Voor de ervaren bijbellezer klinken deze zinswendingen heel vertrouwd. Zelfs als je een onbekend bijbelvers voor het eerst leest, herken je al gauw de stijl: dit komt vast uit de heilige Schrift! Die aparte bijbeltaal heeft ook een nadeel. De Bijbel is een verzameling van verschillende soorten teksten: brieven, psalmen, profetieën, wetsteksten, historische vertellingen. In hun oorspronkelijke taal hebben die teksten zeer uiteenlopende stijlen: van eenvoudig tot bloemrijk en literair, poëtisch en prozaïsch. Door het aparte Nederlands in onze vertaling zie je van die oorspronkelijke genres en stijlen maar weinig terug. De Bijbel wordt al met al eenvormiger en vlakker dan hij is: alsof je al je maaltijden bedekt met een dikke laag appelmoes.

Omgangstaal

Na 1951 heeft de vertaalwetenschap zich sterk ontwikkeld, en dat heeft ook invloed gehad op het bijbelvertaalwerk wereldwijd. Na de Tweede Wereldoorlog werden verschillende bijbelgenootschappen opgericht die zich bezighielden met het vertalen en verspreiden van de Bijbel. Een van die bijbelgenootschappen was het Amerikaans Bijbelgenootschap, dat veel vertaalwerk deed in Afrika. In Afrikaanse landen bestaan er vaak ettelijke stamtalen naast elkaar. Daarnaast is er een officiële voertaal; in veel gevallen is dat Engels. Daarmee kan iedereen zich verstaanbaar maken, maar het blijft ieders ‘tweede taal’.

Het Amerikaans Bijbelgenootschap zag dat er veel behoefte was aan een bijbelvertaling in eenvoudig Engels, in de gemeenschappelijke omgangstaal. Daarmee zou de Bijbel in één keer bereikbaar worden voor iedereen die het Engels als tweede taal beheerst, gelovigen én niet-gelovigen. Zo’n vertaling zou ideaal zijn in een zendingssituatie. De vertaalmethode die in die tijd werd ontwikkeld, noemt men wel de *dynamisch-equivalente* methode. De vertalers geven niet de vorm, maar de bedoeling van de tekst weer. Ze volgen de tekst niet woord voor woord, maar geven de informatie zo duidelijk mogelijk weer.

In 1966 kwamen de eerste vertalingen van het Nieuwe Testament volgens deze methode uit: een vertaling in eenvoudig Engels en een vertaling in eenvoudig Spaans. Het Nederlands Bijbelgenootschap besloot vervolgens ook een Nederlandse vertaling van het Nieuwe Testament te maken volgens dezelfde methode; in 1972 kwam *Groot Nieuws voor u* uit.

Al deze eenvoudige uitgaven noemde men ook wel ‘het Nieuwe Testament in omgangstaal’. Ze waren vooral bedoeld voor ‘buitenkerkelijke’ lezers zonder bijbelervaring.

Deze dynamisch-equivalente vertaalmethode was heel bruikbaar voor de verhalende en betogende teksten waaruit het Nieuwe Testament overwegend bestaat. Daar komt bij dat het Nieuwe Testament geschreven is in het zogenaamde *koinè* Grieks. Dat was een eenvoudig soort Grieks, de handelstaal waarmee mensen uit allerlei landen en volken rond de Middellandse Zee met elkaar konden communiceren: zoiets als het eenvoudige Engels in Afrika. Het is dus vrij natuurlijk om het Nieuwe Testament in een ‘omgangstaal’ te lezen.

Toen de bijbelgenootschappen in Nederland en Amerika vervolgens begonnen aan het Oude Testament, bleek de dynamisch-equivalente vertaalmethode niet te voldoen. Het Oude Testament bevat veel meer soorten teksten: poëzie, wetten, spreuken, profetieën. De taal is vaak ook wat moeilijker, vooral in de Psalmen en de boeken van de profeten. Als die teksten alleen maar zo duidelijk mogelijk worden vertaald, komt de grote variatie in het Oude Testament niet uit de verf. Het wordt allemaal te vlak, te eentonig.

Vorm en functie

De vertalers ondervonden dat een vertaling niet alleen begrijpelijk moet zijn, maar ook recht moet doen aan de vorm en functie van de oorspronkelijke tekst. Als een tekst aansporend is of vertroostend, dichtelijk of betogend, moeilijk of eenvoudig, dan moet dat ook in de vertaling tot zijn recht komen. Daarbij moeten allerlei afwegingen worden gemaakt. Hebreeuwse poëzie bijvoorbeeld heeft vaak een onderwijzende functie. In een zogenaamde letterpsalm begint elke regel of strofe met de volgende letter van het Hebreeuwse alfabet (acrostichon). Zo kon men de inhoud beter onthouden. Deze vorm kun je niet in de Nederlandse vertaling overnemen zonder de inhoud geweld aan te doen. Toch kunnen vertalers er wel naar streven dat de psalm ook in de vertaling iets van zijn onderwijzende functie behoudt. Door de toenemende aandacht voor de vorm van de originele tekst ontwikkelde de vertaalmethode zich verder, in de richting van wat men de *functioneel-equivalente* methode ging noemen.

In 1983 lag de complete *Groot Nieuws Bijbel* in de winkel. Het Nieuwe en Oude Testament in deze vertaling hebben, zoals hierboven geschetst, elk hun eigen geschiedenis. In 1996 verscheen een herziene uitgave waarin de vernieuwde methode meer consequent werd doorgevoerd.

Ook de Willibrordvertaling (1975, herziene uitgave 1995) is een vertaling vanuit een functioneel-equivalente benadering. Deze rooms-katholieke bijbelvertaling is in tegenstelling tot de Groot Nieuws Bijbel niet bedoeld voor buitenkerkelijken, maar vooral voor de gelovige lezer.

Betrouwbaar én leesbaar

De toegenomen aandacht voor de vorm van de oorspronkelijke tekst is belangrijk geweest voor de NBV die nu gereed is. Deze vertaling is ontstaan in een samenwerkingsverband van het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting. Ze is bedoeld om ook in de kerk gebruikt te worden. Het moet daarom een goed voorleesbare vertaling zijn. Hij moet mooi klinken, de zinnen mogen niet

haperen en de betekenis mag voor luisteraars niet voor tweeërlei uitleg vatbaar zijn (tenzij ook de brontekst dubbelzinnig is). De kwaliteit van het Nederlands weegt dus zwaar; daarom kregen neerlandici in dit vertaalproject een belangrijker rol dan bij vroegere vertalingen.

Steeds werkten een vertaler en een neerlandicus samen. Zij bestudeerden eerst het te vertalen bijbelboek als geheel: Wat voor soort tekst is het? Met welke bedoeling is de tekst geschreven? Hoe is de toon, de stijl, de opbouw, de moeilijkheidsgraad? Is de tekst poëtisch? Worden bepaalde woorden herhaald? Het tweetal bestudeerde dus de functies en vormen van de tekst. Vervolgens maakten zij samen een zo betrouwbaar en leesbaar mogelijke vertaling. Deze vertaling werd bekeken door collega-vertalers en door andere deskundigen binnen en buiten het Nederlands Bijbelgenootschap, en vervolgens door een groep meelezers uit ruim twintig verschillende kerkgenootschappen. Steeds werden de conceptvertalingen getoetst aan de principes en regels die voor de Nieuwe Bijbelvertaling zijn opgesteld, en steeds werd de vertaling aan de hand van de commentaren op allerlei punten verbeterd, totdat uiteindelijk dit jaar de definitieve vertaling werd vastgesteld.

Een belangrijke vraag voor de NBV-makers was: Hoeveel uitleg mag je in de tekst stoppen? De vertaalregels zeggen dat wat in de tekst onduidelijk bedoeld is, ook in de vertaling onduidelijk moet blijven. In profetische teksten is het bijvoorbeeld niet altijd herkenbaar of God aan het woord is of de profeet (bijv. in Hosea 4).

Veel teksten zijn niet onduidelijk bedoeld, maar geworden. Een tekst kan bijvoorbeeld onduidelijk zijn voor de moderne lezer, doordat wij in een heel andere tijd en cultuur leven dan de schrijver (bijv. Micha 1:14). Het kan ook zijn dat een vers in onze brontekst 'in ongerede geraakt is', doordat er in de overlevering ooit een woord is weggefallen of verkeerd overgeschreven. In deze gevallen is de tekst wel duidelijk bedoeld, en daarom zullen de vertalers zich inspannen om een eenduidige, begrijpelijke vertaling te maken.

Sabbatsreis

Naarmate het vertaalproject vorderde, neigden de vertalers ertoe dichter bij het origineel te blijven en minder verklaringen en uitleg aan de tekst toe te voegen. Daardoor werden conceptvertalingen soms herzien aan de hand van gegroeid inzicht. Om dit te illustreren, geef ik tot slot weer hoe de definitieve vertaling van Handelingen 1:2 na ampel beraad tot stand kwam.

In de NBG '51 staat: 'Toen keerden zij terug naar Jeruzalem van de berg, genaamd de Olijfberg, die dicht bij Jeruzalem is, een sabbatsreis daarvandaan.' Een sabbatsreis is de afstand die je op sabbat af mag leggen, 880 meter; maar wie weet dat tegenwoordig nog?

In de Groot Nieuws Bijbel, die vooral duidelijk wil zijn, staat: 'op nog geen kilometer afstand'. Maar de vertalers van de NBV mochten geen hedendaagse lengtemaat (kilometer) aan de bijbeltekst toevoegen. Zij vertaalden daarom aanvankelijk met 'op geringe loopafstand'. Zo voegden ze geen elementen uit een andere tijd of cultuur toe. Ze haalden echter wel een belangrijk cultureel begrip weg, en aan de vertaling mag toch te zien zijn dat de tekst uit een andere tijd en cultuur stamt? Anderzijds: je moet ook kijken naar de functie van zo'n uitdrukking in de tekst. Het was niet Lukas' bedoeling om iets over het reizen op de sabbat te zeggen. Hij wilde slechts aangeven dat de Olijfberg vlakbij Jeruzalem ligt, en daarvoor gebruikte hij een gangbare uitdrukking. Wij zouden in een dergelijk geval misschien het zeer rekbare 'op steenworp afstand' gebruiken, zonder daarmee iets diepzinnigs te bedoelen.

In de uiteindelijke NBV staat: 'op een sabbatsreis afstand'. De cultureel bepaalde definitie is teruggekeerd, en om duidelijk te maken dat het een lengtemaat betreft, is het woord 'afstand' toegevoegd.

Verwerking

1. Hoe vertaal je de brieven van Paulus in eenvoudig Nederlands volgens de dynamisch-equivalente methode? Om een idee te geven:

- Lees Kolossenzen 1:3-8 in de NBG '51.
- Knip de lange zinnen in stukjes en maak er zo veel mogelijk korte Nederlandse zinnestjes van (zie het kader voor een mogelijke oplossing).
- Plak deze zinnestjes zo aan elkaar dat je een goed leesbare tekst krijgt.
- Vergelijk het resultaat met de vertaling in Groot Nieuws.
- Lees Kolossenzen 1:3-8 nog eens. Welke boodschap heeft dit bijbelgedeelte voor u?

2. Lees Handelingen 17:16-18 in de Willibrordvertaling. Wie of wat is Anastasis? Vergelijk met de NBG '51. Begrijpt u het nu beter? Lees hetzelfde gedeelte in de Nieuwe Bijbelvertaling. Wat vindt u van deze vertaling?

Willibrordvertaling

Paulus wachtte op hen in Athene. Toen hij zag dat de stad vol afgodsbeelden stond, kwam zijn gemoed in opstand. Hij sprak daarom in de synagoge met de Joden en de godvrezenden, en op het stadsplein sprak hij elke dag met de mensen die hij daar aantrof. Ook enkele Epicurische en Stoïsche filosofen raakten met hem in gesprek. Sommigen zeiden: 'Wat wil die praatjesmaker eigenlijk beweren?' 'Hij lijkt een verkondiger te zijn van vreemde goden*,' zeiden anderen, omdat hij over Jezus en Anastasis predikte.

* *vreemde goden*: De schrijver suggereert dat men Jezus en *Anastasis* (Grieks voor 'opstanding') als namen van een buitenlands godenpaar opvatte; eerst aan het einde van Paulus' toespraak wordt hun duidelijk dat het om de opstanding uit de doden gaat (vs. 31-32).

Nieuwe Bijbelvertaling

Terwijl Paulus in Athene op hen wachtte, raakte hij hevig verontwaardigd bij het zien van de vele godenbeelden in de stad. In de synagoge sprak hij met de Joden en met de Grieken die God vereerden, en op het marktplein ging hij dagelijks in debat met de mensen die hij daar aantrof. Onder hen waren ook enkele epicurische en stoïsche filosofen, van wie sommigen zeiden: 'Wat beweert die praatjesmaker toch?' Anderen merkten op: 'Hij schijnt een boodschapper van uitheemse goden te zijn,' omdat ze dachten dat hij predikte over Jezus en een godin die Opstanding heette.

3. Er zijn letterlijke vertalingen die zo min mogelijk uitleggen en vertalingen waarbij je weinig hulp van een predikant of van naslagwerken nodig hebt. Waar zou u voor kiezen?

4. Zou de Groot Nieuws Bijbel bruikbaar zijn als kerkbijbel?

5. Waarom wordt de Koran (meestal) niet vertaald, en de Bijbel wel?

6. Welke invloed heeft de Bijbel op uw leven?

Kolossenzen 1:3-8

Wij danken God voor u.

God is de Vader van onze Here Jezus Christus.
Wij danken God te allen tijde.
Wij danken God als wij bidden.
Wij danken God omdat wij gehoord hebben van uw geloof in Jezus Christus.
Wij danken God omdat wij gehoord hebben van uw liefde voor alle heiligen.
Uw geloof in Jezus Christus en uw liefde voor alle heiligen is om de hoop die voor u is weggelegd in de hemelen.
U hebt tevoren van die hoop gehoord.
U hebt van die hoop gehoord in de prediking der waarheid
De prediking der waarheid is het evangelie dat tot u is gekomen.
In de hele wereld draagt het evangelie vrucht, en wast het op.
Ook bij u draagt het evangelie vrucht, en wast het op.
Het evangelie draagt bij u vrucht, en wast op sinds de dag dat u het gehoord hebt en Gods genade hebt leren kennen in waarheid.
U hebt het evangelie vernomen van Epafras.
Epafras is onze geliefde mededienstknecht.
Epafras is voor u een getrouw dienaar van Christus.
Epafras heeft ons verteld van uw liefde in de Geest.